

Církevní památková péče ve druhé polovině 20. století se zaměřením na olomouckou arcidiecézi

Jitka JONOVÁ

ABSTRAKT: Po roce 1949 převzal stát dohled nad správou církevního majetku, včetně movitých i nemovitých památek. Dosavadní Arcidiecézní památková rada přestala fungovat, ačkoliv konstituce Sacrosanctum Concilium požadovala zřízení diecézní komise pro sakrální umění. K obnově mnohých sakrálních objektů docházelo svépomocně. V souvislosti se zaváděním liturgické reformy po II. vatikánském koncilu se často liturgický prostor upravoval provizorně bez schválení příslušného biskupa. Ordináři sice vydávali důrazná upozornění, aby nedocházelo k neschváleným úpravám, ne vždy však byli vyslyšeni. Duchovní správci farností také k otázkám sakrálního umění obtížně hledali vhodné konzultanty. V Olomouci byl neoficiálním konzultorem někdejší člen Arcidiecézní památkové rady Leopold Chvostek a od 80. let architekt Tomáš Černoušek, ale z důvodu nepříznivého režimu musely konzultace s nimi probíhat tajně. Vyjádření sice vydával ordinář, ale hlavní rozhodnutí zůstávalo v rukou státu. Až po roce 1989 byla zřízena diecézní komise pro sakrální umění, jako je poradní komise ordináře v oblasti péče o umělecké sakrální památky.

KLÍČOVÁ SLOVA: církevní památková péče; II. vatikánský koncil; Olomoucká arcidiecéze; arcidiecézní památková rada; liturgická reforma

Ecclesiastical conservation in the second half of the 20th century with a focus on the Olomouc Archdiocese

ABSTRACT: This article deals with the period after 1949, when the state took over supervision of the management of church property, including movable and immovable heritage properties. The existing Archdiocesan Heritage Council ceased to function, although the Sacrosanctum Concilium called for the establishment of a diocesan commission for sacred art. The restoration of many sacred buildings was carried out on a self-help basis, and similarly the modification of liturgical space in the context of introduced liturgical reform could not be sufficiently consulted. The Ordinaries did issue their official opinion, but the consultation was complicated. In Olomouc, the unofficial consultant was a former member of the Archdiocesan Heritage Council, Leopold Chvostek, then from the 1980s onwards it was architect Tomáš Černoušek (due to the hostility of the regime, the consultations had to be secret). Although the Ordinary issued his opinion, the main decision was in the hands of the state. It was only after 1989 that a diocesan commission for sacred art was established, which is an advisory commission to the Ordinary also in the field of care of sacred art heritage properties.

KEYWORDS: ecclesiastical heritage property care; Second Vatican Council; Olomouc Archdiocese; Archdiocesan Heritage Council; liturgical reform

V katolické církvi vydal první legislativní normy týkající se péče o církevní památkové objekty a předměty papež Pius VII. Ve svém Chirografu z 1. 10. 1802 vyzval, aby odpovídající státní instituce (v jednotlivých zemích) zajistily ochranu památek jako příkladů krásy, náboženství a vzdělávání. Papež vyjádřil toto své přání v reakci na poškození památek za francouzské revoluce a napoleonských válek.

Na myšlenku formulovanou v tomto dokumentu navázal po více než sto letech dopis státního sekretariátu z 15. dubna 1923, ve kterém bylo doporučeno, pokud k tomu ještě v diecézích nedošlo, zřídit při každém biskupství či arcibiskupství archivu a knihovny a pečovat

o církevní památky. Zájem pečovat o historické dědictví potvrdil kardinál státní sekretář¹ Pietro Gasparri (1852–1934) ve svém dopise z 1. září 1924, jímž ustanovil Papežskou komisi pro sakrální umění v Itálii a také komise pro sakrální umění v každé diecézi, čímž mělo dojít k systematictější organizaci církevní památkové péče. Tyto orgány měly dohlížet na péči o stávající sakrální památky a vyjadřovat se k těm stavbám či předmětům sakrálního umění, které byly realizovány či měly teprve vzniknout, což bylo důležité zvláště ve vztahu k otázce moderního sakrálního umění. Jak při realizaci nových sakrálních děl, tak při úpravě stávajících měl mít poslední slovo ordinář,²

■ Poznámky

1 Kardinál státní sekretář je titul předsedy Státního sekretariátu, jedná se o funkci odpovídající předsedovi vlády.

2 Ordinář je nositel úřadu v katolické církvi. Zpravidla je to diecézní (arci)biskup, administrátor diecéze nebo před r. 1983 kapitulní vikář (přestože bez biskupského svěcení), který stojí v čele správy diecéze. U řeholních řádů je ordinářem provinciál, generální představený apod.

1

Obr. 1. Dómský farář Petr Křivák v kožešinové almuci. Foto: autor neznámý, kolem roku 1950. Zdroj: <http://www.cdct.cz/petera/show.php?persona=3760>, vyhledáno 12. 5. 2014.

což stanoví i Kodex kanonického práva z roku 1917.³

Organizace církevní památkové péče se na lokální (diecézní) úrovni formovala ještě před vydáním Kodexu kanonického práva. Na počátku 20. století měly být v Rakousku-Uhersku z nařízení ministerstva kultu a vyučování vytvořeny památkové (konzervátorské) rady při jednotlivých ordinariátech, aby dbaly o péči o církevní památky v souladu s církevními i státními předpisy. S ohledem na žádosti o dotace na opravu památek bylo třeba vyhotovovat odpovídající podklady a mimo jiné také dohlížet, aby dané projekty vyhovovaly dobovým požadavkům na památkovou péči. Zároveň měly památkové rady zabránit neobdobným opravám církevně uměleckých památek a jejich případnému zničení či nahrazování umělecky nehodnotnými. Ke vzniku těchto památkových rad vedl i požadavek Zemské správy na správné provádění obnovy památek a dodávání dokumentace pro úřední řízení se státními orgány.⁴

Po únoru 1948 a zvláště po vydání zákonů týkajících se hospodářského zabezpečení církví a dozoru státu nad církvemi z roku 1949 došlo k výraznému omezení svobody katolické církve a nakládání s jejím majetkem.⁵ Církev byla podřízena státnímu dozoru, což mělo vliv i na péči o církevní památkové objekty či předměty. Kompetence církevních orgánů a zvláště

finanční prostředky byly značně omezeny. I když tedy církev měla vůli nějakou konkrétní památku zachovat či obnovit, hlavní byl státní zájem – ten rozhodl o jejím osudu.

V návaznosti na konstituci o liturgii Sacrosanctum Concilium (1963)⁶ měly v každé diecézi vzniknout komise pro liturgii a sakrální umění, které by dohlížely také na liturgickou obnovu jednotlivých kostelů. Realizace liturgické obnovy však v některých případech byla dlouho ve formě provizoria či ne příliš zdařilého řešení, k nápravě pak docházelo pozvolna. Na provádění liturgické reformy navázal dopis kongregace pro klérus z roku 1971, který vybízel k zachování uměleckých děl nepoužívaných po liturgické reformě a jejich vystavení v diecézním nebo interdiecézním (společném pro více diecézí) muzeu, což ovšem v českých zemích nebylo tehdy úplně realizovatelné.⁷

Avšak i v rámci omezených podmínek v době nesvobody se podařilo pečovat o sakrální památky, ač mnohdy svépomocně či brigádnicky, protože stát zpravidla finančně podpořil jen obnovu památek I. kategorie. A v nemálo případech se ani jejich devastaci či zániku nepodařilo zabránit.

Organizace církevní památkové péče v olomoucké arcidiecézi

V Olomouci byla Arcidiecézní památková rada zřízena v roce 1914 z podnětu ministerstva kultu a vyučování. Jedním z cílů bylo dohlížet na žádosti o dotace na opravu památek (předkládání projektů, sestavování rozpočtů apod.), zabránit neobdobným opravám církevně uměleckých památek a jejich případnému ničení. Tato rada fungovala jako poradní orgán arcibiskupské konzistoře.⁸ Svůj úkol plnila v souladu s výzvou papeže Pia XI. zejména úsilím o zřízení diecézního muzea. Po smrti Josefa Kachníka (1859–1940) a Jana Nevěřila (1864–1940) došlo k doplnění jejich členů. Novým členem se stal např. farář Leopold Chvostek (1911–1998)⁹ a novým předsedou jmenoval arcibiskup Leopold Prečan svého pomocného biskupa Stanislava Zelu (1893–1969),¹⁰ kterého ve funkci od roku 1944 vystřídal dómský farář Petr Křivák (1885–1953). V souvislosti s politickými změnami po roce 1948 a zvláště změnou způsobu správy církevního majetku v návaznosti na zákony z roku 1949 byla výrazně utlumena

cesy. Právě v kánonech, které pojednávají o bohoslužbě a bohoslužebných místech, se nacházejí předpisy, které se dotýkají památkové péče a zvláště podoby liturgického prostoru. První Kodex kanonického práva byl vydán v r. 1917, v současné době platí kodex z r. 1983.

⁴ *Acta curiae archiepiscopalis Olomucensis*, 1914, nr. 3, s. 1–2.

⁵ Těmito zákony byl zřízen Úřad pro věci církevní, který dohlížel i nad vnitřním chodem církve. Stát zřídil institut státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti, bez nějž kněží ani biskupové nemohli vykonávat svou službu, ale také církevní oddělení na krajských a okresních úřadech. Tito církevní tajemníci taktéž dohlíželi na jednotlivé duchovní (všech církví). Pokud kněz vykonával kněžskou službu bez státního souhlasu (např. sloužil tajně mši apod.), bylo to klasifikováno jako trestný čin „maření dozoru státu nad církvemi“. Po roce 1950 byla většina biskupů internována a nemohli svobodně vykonávat biskupskou službu ve své diecézi. Většina diecézí měla v čele kapitulní vikáře, kteří spolupracovali se státem. Nebylo v zájmu kněží dostat se do sporu s příslušným církevním tajemníkem, který by mohl doporučit odebrání jejich státního souhlasu. Srov. Stanislav Balík – Jiří Hanuš, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno 2007.

⁶ Konstituce o posvátné liturgii Sacrosanctum Concilium byla přijata na II. vatikánském koncilu v prosinci 1963 a stala se základem pro liturgickou reformu po II. vatikánském koncilu. Její VII. kapitola se věnuje zásadám výtvarného umění, architektury a péči o tato díla. Srov. *Konstituce o posvátné liturgii* Sacrosanctum Concilium, Řím 1963, on-line dostupné z: https://www.vatican.va/archiv/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_cs.html, vyhledáno 28. 2. 2022. – Komentář k uvedené konstituci od Josefa Bradáče a Zdeňka Švédy je v publikaci: Jaroslav V. Polc, *Posvátná liturgie*, Řím 1981.

⁷ Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa, La funzione pastorale dei musei ecclesiastici (29. 6. 2001), *Inchiridion dei Beni culturali della Chiesa. Documenti ufficiali della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa*, Bologna 2002, s. 464–526. – V identické textové verzi zveřejněné na vatikánském webu je však uveden odlišný název a datace: Lettera circolare sulla funzione pastorale dei musei ecclesiastici, 15. 8. 2001. Srov. Lettera circolare sulla funzione pastorale dei musei ecclesiastici, *La Santa sede Francesco*, http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/pcchc/documents/rc_com_pcchc_20010815_funzione-musei_it.html, vyhledáno 28. 2. 2022.

⁸ Frati (pozn. 3), s. 1–2. – Zemský archiv Olava, pobočka Olomouc (dále jen ZAOpO), fond Arcidiecézní památková rada (dále jen APRO), inv. č. 1, kt. 1.

⁹ ZAOpO, Stanislav Zela, kart. 4, inv. č. 35, nefoliováno.

¹⁰ Jitka Jonová, Působení biskupa Stanislava Zely v Arcidiecézní památkové radě, *Studia theologica* 17, 2015, č. 2, s. 240–249. – Jitka Jonová, Péče o církevní památky v olomoucké arcidiecézi a snaha o zřízení diecézního muzea. In: Radek Martinek – Jitka Jonová (edd.), *Ornamenta episcopi. Liturgická roucha olomoucké katedrály*, Olomouc 2020, s. 39–47.

■ Poznámky

³ Alessandro Frati, *L'ufficio diocesano per i beni culturali. Profili storico-normativi, competenze e problematiche attuali*, Venezia 2015, s. 23–41. Kodex kanonického práva je vnitřní právní normou katolické církve, jednotlivé kánony jsou zaměřeny na osoby (klérus, řeholníci, laici), věci (svátosti, bohoslužebná místa, benefícia apod.), pro-

Obr. 2. Oprava kostela v Moravské Huzové za pomoci brigádníků, uprostřed v černém oděvu tehdejší duchovní správce administrátor farnosti (a biskup bez státního souhlasu) František Tomášek. Foto: autor neznámý, asi 1956. Zdroj: soukromý archiv R. Čtvrtlíka.

2

a omezena činnost památkové rady jako poradního orgánu konzistoře.

V návaznosti na politické změny nebylo reálné, že by se stavěly nové sakrální budovy, a ani péče o stávající nebyla jednoduchá. Diecézní správa byla státními orgány značně omezena a opravy památek, s výjimkou těch nejvýznamnějších, byly spíše svépomocnou záležitostí (brigády farníků, mládežníků v pohraničí apod.).¹¹ V památkové oblasti nadále zůstal výraznou osobností Petr Křivák¹² (obr. 1) a po jeho smrti zvláště Leopold Chvostek, farář ve Velkém Týnci a čestný kanovník u katedrály sv. Václava. Ti představovali určitou kontinuitu dosavadní arcidiecézní památkové rady. Neoficiálně s nimi byla konzultována obnova sakrálních staveb a předmětů. Opravy a vynaložené finanční prostředky byly oznamovány nejen konzistoři, ale také příslušnému církevnímu tajemníkovi.

Farní úřady měly hlásit plán oprav církevních objektů, přičemž přednostně byly doporučovány opravy památkově cenných kostelů, zejména opravy střech. Vnitřní opravy, jako malba kostela apod., přicházely v úvahu jen u soběstačných far a plánovat se měly jen skutečně nutné opravy. Bylo nutné oznámit, kolik oprav je plánováno, kolik jsou farnosti schopny zaplatit ze svého a jaký budou žádat státní příspěvek.¹³ Právě finanční náročnost byla mnohdy rozhodující pro to, zda se daná obnova nakonec realizovala, či nikoliv. Pomoc od státu byla reálná zpravidla jen pro památky I. kategorie, u ostatních bylo nutné hledat jiné zdroje. Za tímto účelem byl v arcidiecézi zřízen také svépomocný fond. Většinově však farnosti musely počítat s tím, že budou hradit opravy ze svých prostředků, i proto bylo zásadní využití dobrovolnické práce při opravách.

Zatímco finanční prostředky od státu byly velmi omezené, povinnosti při správě památkově chráněných objektů nijak umenšeny nebyly. Příslušná střediska památkové péče tedy pravidelně požadovala informace o opravách památkových církevních objektů a zdůrazňovala, aby byly dodržovány zásady a požadavky památkové péče. Například v oběžníku farností olomoucké arcidiecéze byl zveřejněn dokument od Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody (KS SPPOP) v Ostravě, čj. 1941/70/VOJ/Hc, ve věci Opravy církevních památek. KS SPPOP důrazně připomnělo, že farní úřady, které mají v roce 1970 v plánu

opravovat objekty, „které jsou svěřeny do jejich péče (nikoliv vlastnictví s ohledem na omezení vlastnictví církve, pozn. aut.), které jsou zapsány do státního seznamu nemovitých kulturních památek,“ musejí zásahy a úpravy těchto objektů konzultovat s orgány památkové péče, jmenovitě s KS SPPOP v Ostravě, a získat jejich souhlas s předloženým návrhem nebo projektem, „aby se předešlo případnému znehodnocení kulturní památky“.¹⁴ Farní úřady byly upozorněny, že spolu s objektem je chráněn i jeho areál, včetně zdí, kovaných mříží apod. I na ty se měla vztahovat podmínka souhlasu památkových orgánů.¹⁵ Vydání tohoto přípisu bylo „zdůvodněno skutečností množících se případů úprav kostelních interiérů, při nichž se často znehodnocují movité kulturní památky umělecké historické ceny“.¹⁶ Ze strany orgánů státní památkové péče byly snahy zamezit nevhodnému postupu při opravách církevních památkově chráněných objektů, ale chyběla finanční podpora těchto oprav. Právě při svépomocných opravách hrozilo, že ne vždy budou dodrženy všechny požadované postupy.

Při této příležitosti byly připomenuty např. pokyny ohledně provádění elektroinstalací, které upozornily na závažné nedostatky. V některých památkových objektech elektroinstalace neodpovídala zásadám památkové péče. V domněně, že se jednalo o úpravy menšího rozsahu, totiž nebyly tyto zásahy v souladu se zákonem 22/58 Sb. předem hlášeny, ale při vysekávání drážek docházelo k ničení štukových ozdob, umělých mramorů, maleb apod. Duchovním správcům farností bylo doporučeno konzultovat vždy s krajským střediskem památkové péče, které pak řešilo objednávku realizace s odborným podnikem Tesla, jenž jako jediný zaručoval provedení elektroinstalace

■ Poznámky

11 Tyto svépomocné opravy se téměř staly jednou z velmi častých pastoračních aktivit. Na brigádách se podíleli nejen místní farníci, ale často i farníci z míst, kde kněz dříve působil, a v neposlední řadě mládež, která se takto scházela ke kratším či delším pobytům, což ovšem komunistická státní moc vnímala nelibě. Srov. Marie Svatošová, *Až k prolití krve. Radostné poselství P. MUDr. Ladislava Kubička*, Kostelní Vydří 2005, s. 259–296.

12 Jako ceremoniář doprovázel pomocné biskupy při pastoračních cestách po arcidiecézi, to mu umožnilo poznat nejen sakrální památky arcidiecéze, ale i arcidiecézi celkově. Mezi kanovníky patřil jen krátký čas. V roce 1949 byl sice jmenován kanovníkem a v říjnu 1949 instalován, ale státní orgány zpětně uplatnily nové církevní zákony (z října 1949) a jimi stanovený požadavek státního souhlasu. V prosinci 1950 bylo oznámeno, že státní souhlas ke kanonikátu neobdržel (stejně jako ostatní instalovaní kanovníci), a byl tak donucen rezignovat, aby na jeho místo stát jmenoval „sobě věrnějšího“ kněze. – Srov. Simona Jemelková, P. Petr Křivák – sběratel a mecenáš, in: *Křiváková Pieta. Restaurování 2005/2013–2014*, Olomouc 2015, s. 9–12. – Jonová 2015 (pozn. 9). – Jitka Jonová, *Kapitulní otázka olomoucká a obsazování arcibiskupského stolce v Olomouci od roku 1880 do poloviny 20. století* (habilitační práce), Univerzita Palackého, Olomouc 2018, s. 181–183.

13 Arcibiskupství Olomoucké, arcibiskupský archiv, *Plán oprav církevních objektů v r. 1959* [strojopis určený farním úřadům], Arcibiskupská konzistoř v Olomouci, čj. 3001/58–5, 26. 5. 1958.

14 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník, 6/1970, s. 6, přípis KS SPPOP z 27. května 1970, čj. 1730/70/Voj/Hc.

15 Tamtéž, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník, 6/1970, s. 6, přípis KS SPPOP z 27. května 1970, čj. 1941/70/Voj/Hc.

16 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník, 6/1970, s. 6, přípis KS SPPOP z 27. května 1970, čj. 1730/70/Voj/Hc.

KRAJ: Severomoravský
Okres: Frýdek-Místek

Plán oprav církevních objektů na rok 1975.

Farní úřad	Druh oprav	Náklad	Vlastní díla	Příspěvek státní	Schváleno	Poznámka
Mladá	Farní kostel, kaplička v lese - nátery	2.000,-	2.000,-	-	-	
Trýlvice	Kostel - oprava altáře a interiéru	8.000,-	8.000,-	-	-	
Trýlvice a/Ostr.	Kostel - oprava soch a podla v presbyt.	80.000,-	80.000,-	-	-	
Kuřavský	Kostel - malba	10.000,-	10.000,-	-	-	
Imbice pod Ondř.	Fil.kostel - šindel	10.000,-	10.000,-	-	-	
Trýlvice	Farní budova a hospod. budova - oprava střeš.	14.000,-	14.000,-	-	-	
Kátek	Fil.kostel - oprava střeš.	80.000,-	80.000,-	-	-	
Trýlvice	Kostel - restaurační obnova hlediště	25.000,-	25.000,-	-	-	
Palkovice	Kostel - beton. podklad a polcená keram. podlahy a nové lavice	100.000,-	100.000,-	-	-	
Trýlvice	Kostel - dokončení elektroinstalace, ošetření ševů, napad. soch, ladění a čistění varhan	110.000,-	110.000,-	-	-	
Trýlvice	Farní budova - oprava kosin, odstranění vlhkosti	30.000,-	30.000,-	-	-	
Stará Mladá	Farní kostel - pokrač. v opravě inter., obětistů, náter soch, v Krmálíně nová dlažba a lavice, v Proskovicích dokon. elektroinstalace	80.000,-	80.000,-	-	-	
Stará Ves pod Ondř.	Kostel - rozšíření elektroinstalace, oprava interiéru	27.000,-	27.000,-	-	-	
Stará Ves	Farní budova - oprava střeš.	20.000,-	20.000,-	-	-	
Stará Ves	Farní kostel - oprava podlahy a lavic na kůře	20.000,-	20.000,-	-	-	
Celkem		596.000,-	596.000,-	-	-	

3

Obr. 3. Plán oprav církevních objektů na rok 1975. Z přehledu je patrné, že většina plánovaných oprav musela být hrazena z vlastních zdrojů, bez příspěvku ze svépomocného fondu (SF) nebo od státu. Zdroj: Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, F 3, č. 54, opravy kostelů.

v souladu s požadavky technickými i památkovými.¹⁷

Podobně byly vydány pokyny pro opravu oken a topení¹⁸ či vyplňování inventářů.¹⁹ K těmto dokumentům byl v oběžníku připojen nedatovaný přípis s nadpisem Věc: Dodržování zákona č. 22/1958 Sb. Už samotný název jasně poukazuje na problémy s dodržováním památkového zákona v oblasti péče o památkové objekty a předměty. Problém nebyl jen s nemovitými památkami, k přestupkům docházelo i v případě movitých památek: „... rozšířila se v poslední době nežádoucí a zákonným předpisům odporující živelná praxe při vnitřním uspořádání kultovních prostorů i do úseků movité povahy.“²⁰ Bylo připomenuto, že většina církevních staveb je ve státním seznamu nemovitých kulturních památek, „ale mnohem větší počet církevních artefaktů, jako jsou obrazy, sochy, církevní roucha, nábytek, liturgické náčiní a další práce zlatnické, kovotepecké (...) je zapsán ve státním seznamu movitých kulturních památek“. A také že „jsou chráněny i památky do těchto seznamů nezapsané“.²¹ Jejich případná obnova měla být vždy schválena a v péči o ně měly být dodržovány pokyny orgánů státní památkové péče. Připomínka zásad zákona 22/1958 Sb. měla být publikována v příslušných diecézních oběžnících z důvodu, že „dochází k případům nerespektování těchto zásad, památky jsou opravovány a upravovány buď vůbec bez před-

chozích pokynů památkových orgánů, nebo těchto pokynů není úplně dbáno, a dochází pak k narušení, znehodnocení či dokonce ke zničení kulturní památky“. Příslušné farní úřady tedy měly být upozorněny, že státní orgány budou v souladu s platnými právními předpisy nekompromisně sledovat dodržování zákonem stanovené praxe.

„Považujeme za svou povinnost konstatovat, že za poslední léta na řadě církevních objektů došlo na druhé straně k příkladně záslužným obnovným pracím, které jak svým rozsahem, tak zejména kvalitou provedení výrazně obohatily kulturní fond našeho státu. (...) Přitom doufám [pod přípisem je podepsán Ing. arch. Jiří Grabmüller, ředitel KS SPPOP v Brně], že se nám podaří přejít v budoucnu od nárazových akcí mnohdy již havarijního charakteru k žádoucí preventivní památkové péči.“²²

Uvedený přípis v souladu se zákonem 22/1958 Sb. upozorňuje i na ochranu nezapsaných památek a poukazuje, že při péči o památky docházelo k pochybení na straně farních úřadů jako správců památkových objektů a movitých památek. Nevhodné využití památkově cenných (nejen) sakrálních objektů, jejichž správu převzal stát a docházelo k jejich devastaci, tyto přípisy nijak neřešily. Mnohdy však při obnově památkových objektů neměli hlavní slovo pracovníci státní památkové péče, ale zájmy státu a státních úředníků.²³ V případě církevních objektů situaci ztěžoval nedostatek finančních prostředků (zvláště nutnost svépomocného financování, využití nekvalifikované brigádnické práce) a obtížné úřední řešení (schvalování jak církevními, tak státními orgány). K pochybení docházelo nejen při svépomocné obnově, ale v některých případech také

v souvislosti s prováděním liturgické obnovy. To se citelně dotklo zvláště parament. Kněží si mnohdy pořídili moderní liturgická roucha a nepoužívaná stará roucha byla v lepším případě uložena do „depozitáře“ v podobě např. skříně na půdě kostela, v horším případě došlo k jejich zničení. Movité předměty byly obvykle vedeny v inventářích příslušného kostela, ale nebyly v seznamech kulturních památek.²⁴

Realizace liturgické obnovy – zřizování oltářů „versus populum“

Jedním z nejviditelnějších projevů liturgické reformy po II. vatikánském koncilu byla úprava liturgického prostoru a zřizování nových oltářů „versus populum“, tedy čelem k lidu. Všeobecné pokyny k římskému misálu (1969) stanovily, že oltář má být oddělen od stěny (jak

Poznámky

¹⁷ Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník, 6/1970, s. 7, KSP 17. dubna 1967, čj. KSP/835/67/Pl/Ja. I dnes je možno při obnově památkových objektů narazit na dříve provedenou elektroinstalaci, kdy byla necitlivě vedena např. přes nástěnné malby, a ty tím byly poškozeny.

¹⁸ Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník č. 2/1971, s. 15–16.

¹⁹ Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník č. 4/1971, s. 24–26.

²⁰ Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník č. 6/1970, s. 7–9. Podobně vydáno v brněnských aktech kurie, IX/1970, s. 51–52.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Zajímavý byl případ někdejšího farního kostela sv. Markéty v Mírově, který se stal po roce 1949 součástí věznice Mírov, tudíž přestal být přístupný a nemohl plnit funkci farního kostela. Kostel v roce 1952 vyhořel, vězňům bylo zakázáno hasit a bylo vydáno rozhodnutí o jeho demolici. Proti záměru věznice se postavil Státní památkový úřad, kostel byl zapsán na seznam kulturních památek, k jeho demolici tak nedošlo, byl zastřešen a využíván jako dílna. Kostel se tedy podařilo zachránit, ale jeho obnova byla možná až po roce 1989.

²⁴ Inventarizace a zapsání vybraných movitých předmětů na seznam kulturních památek probíhaly obvykle jen v památkově významných kostelech. V olomoucké katedrále pracovníci KS SPPOP z Ostravy provedli inventarizaci v roce 1965, bohužel z politických důvodů nebylo umožněno inventarizovat předměty v arcibiskupské rezidenci. Srov. Petr Kopecký, Inventáře katedrály sv. Václava v Olomouci, in: Radek Martinek – Jitka Jonová (edd.), *Ornamenta episcopi. Liturgická roucha olomoucké katedrály*, Olomouc 2020, s. 59–60. – K bohoslužebným textiliím jako předmětu památkové ochrany srov. Jitka Jonová – Radek Martinek (edd.), *Liturgické textilie a jejich památková ochrana*, Olomouc 2020, s. 142–152.

byl do té doby většinou umístován), aby se kolem něho mohlo snadno obcházet a mohla se u něj slavit liturgie tvář k lidu. Postupně byly vydávány další zpřesňující předpisy.²⁵ Úprava liturgického prostoru měla být řádně konzultována s příslušnou diecézní komisí, ale v případě památkově chráněných objektů také s orgány státní památkové péče. Liturgická úprava ve farnostech představovala komplikovaný problém. V komunistickém Československu nebyla příliš velká příležitost k rozvoji moderního sakrálního umění ani pro konzultace s odpovídajícími odborníky. Podobně jako při obnovách památkově cenných sakrálních objektů, i v tomto případě byl zásadní postoj duchovního správce farnosti, jeho vlastní schopnosti a vkus, a také přístup farníků apod. Vhodní umělci, architekti, kteří by měli větší zkušenost s realizací sakrálních staveb či uměleckých děl, zde nemohli být oficiálně formováni nebo jim nebyla umožněna aktivní činnost.²⁶ Úprava liturgického prostoru tak mnohdy byla pojata jako svépomocné provizorium, což ovšem nemuselo nutně znamenat, že byla nepovedená. K nahrazení provizorní úpravy liturgického prostoru pak v mnohých farnostech došlo až po roce 1989.

Kněží byli vyzýváni, aby přistoupili k realizaci liturgické reformy ve farnostech, které spravovali,²⁷ a došlo také k reorganizaci arcidiecézní liturgické komise, v níž byl jako člen pro obor výtvarného umění ustanoven dr. Leopold Chvostek (tehdy administrátor farnosti Velký Týnec) a prof. Josef Konvička, kanovník z Kroměříže. Z toho bylo patrné, že důležitost odborné konzultace byla vnímána jako zásadní a jmenování členové ji měli zajistit. Na druhou stranu zásadní byla i role jednotlivých duchovních správců farností: „Vzhled kostela je zrcadlem kněžské zbožnosti.“²⁸

Bezprostředně za tímto oznámením následovala v ustanovení informace o odcizování uměleckých památek v církevních objektech, což souviselo s přístupností kostelů i bez dozoru. Na tuto skutečnost upozorňoval Státní úřad památkové péče a potvrzovaly ji konkrétní případy odcizených děl. „Vzhledem k tomu, že v Severomoravském kraji není dosud dokončen soupis pro Státní seznam movitých kulturních památek, na základě něhož bude provedeno i zajištění hodnotných památek, upozorňujeme Vás na hrozící nebezpečí odcizování uměleckých památek v církevních objektech a žádáme, abyste zajistili: a) řádné zabezpečení objektů před vloupáním a odcizením předmětů a b) v případě, že pro odlehlost, špatný stav nebo nedostatek finančních prostředků není možno objekt zabezpečit, přemísťení cenných částí inventáře na jiné chráněné místo.“²⁹ Otázka krádeží památkově hodnotných předmětů byla velmi palčivá a nebylo

vždy v silách příslušného duchovního správce zajistit ochranu. Zároveň se ve spojitosti s prováděním liturgické reformy objevilo „necitlivé nadšení“ pro odstranění všech starých paramentů (zvláště manipulů či starších kasulí, tzv. barokních basiček), která byla v některých případech dokonce i pálena.

Realizace liturgické reformy v sakrálním prostoru se opravdu neobešla bez přehmatů. Biskup František Tomášek v přípisu s čj. 28/67 upozornil na skutečnost, že v některých případech nově zřízené oltáře „versus populum“ neodpovídají vznešenému účelu, k němuž jsou určeny. „*Dodatečně bylo pak zjištěno, že se jedná o oltáře, které dal zhotovit místní duchovní správce bez mého písemného souhlasu. Dříve než takový souhlas vydám, vyžádám si zpravidla dobrozdání výtvarné sekce ALK [Arcidiecézní liturgické komise, pozn. aut.]. Toto dobrozdání není však ještě dovolením, aby mohl být nový oltář používán. Proto důrazně vyzývám ty duchovní správce, kteří zřídili nové oltáře bez mého souhlasu, aby ihned dali tuto věc do pořádku a používali těchto nových oltářů až po písemném vyjádření žádosti. Vldpp. [Veledůstojné pány, pozn. aut.] vikáře žádám, aby v souhlasu s ustanovením can. [kánonu, pozn. aut.] 447 § 1, n. 4 CIC [Kodexu kanonického práva, pozn. aut.] netrpěli ve svých vikariátech oltáře zřízené bez mého písemného souhlasu. Aby se vyřizování žádosti o souhlas ke zřízení nového oltáře zbytečně nezdržovalo, poraďte se předem s výtvarnou sekcí ALK o umístění a výtvarném provedení tohoto oltáře.*“³⁰

Podobně i jiní ordináři upozorňovali na nutnost, aby před zřízením oltáře čelem k lidu byla tato úprava schválena výtvarnou sekcí příslušné diecézní liturgické komise (dohledem byli pověřeni příslušní děkani).³¹ V praxi se však realizovala také provizorní řešení, která nebyla šťastná ani z pohledu liturgického, ani památkového. S ohledem na absenci odpovídajících odborníků a nedostatek finančních prostředků byla tato provizoria v praxi mnohdy tolerována.

Obnova církevních památkových objektů

Jak už bylo výše zmíněno, farní úřady byly pravidelně vyzývány, aby sdělily plány oprav a jejich finanční zajištění,³² následně se uváděly přehledy, kde a jaké opravy se provedly.³³ Duchovní správci byli v této souvislosti pravidelně upozorňováni, že před zahájením opravy farních kostelů je nutno vyžádat si schválení kapitulní konzistoře v Olomouci, nebo dokonce také schválení od církevního oddělení ONV, resp. KNV, při nákladnějších a velkých opravách. Veškerá zodpovědnost pak ležela na investitorovi čili na duchovním správci. „*Pokud je objekt památkově chráněný, je třeba i schvále-*

ní a prokonzultování oprav s Krajskou památkovou správou v Brně nebo Ostravě (dle krajů, do kterého objekt patří).“³⁴

Jak už bylo výše zmíněno, finančních prostředků se nedostávalo nejen na běžné farní kostely, ale dokonce byla vyhlášena sbírka i na opravu církevních objektů v Olomouci, v níž byl výslovně připomenut neutěšený stav katedrály a arcibiskupské rezidence. Náklady měly být

■ Poznámky

25 Tomáš Černoušek, *Liturgický prostor*, Olomouc 1995, s. 38. – K pokoncilní reformě v českých zemích srov. Pavel Kopeček, *Liturgické hnutí v českých zemích a pokoncilní reforma*, Brno 2016. V publikaci jsou uvedena jednání liturgických komisí ze všech česko-moravských diecézí. – Pavel Kopeček, *Liturgie a architektura. Moderní sakrální architektura v Čechách a na Moravě*, Olomouc 2013, s. 67–81. – Přehled předpisů a jejich aplikaci na vybraných sakrálních stavbách v pražské arcidiecézi srov. Filip Srovnal, *Umístění oltáře po liturgické reformě II. vatikánského koncilu. Příklad pražských kostelů*, *Zprávy památkové péče* LXXVI, 2016, příloha, s. 20–25.

26 Po únoru 1948 v českých zemích vzniklo pouze několik sakrálních „novostaveb“, jedním z mála příkladů je kostel sv. Josefa v Senetářově nebo kostel sv. Pia X. v Litovanech (farnost Biskupice). Kostel sv. Petra a Pavla v Jedovnici je jedním z mála příkladů umělecky velmi hodnotné liturgické úpravy, zde se na úpravě liturgického prostoru podíleli Mikuláš Medek, Jan Koblasa a architekt Ludvík Kolek. V tomto případě duchovní správce farnosti František Vavříček odvážně oslovil soudobé umělce, jeho počín v té době však můžeme považovat za ojedinělý. Srov.: *Jedovnický kostel, Římskokatolická farnost Jedovnice*, <http://www.farnost.jedovnice.cz/kostel.htm>, vyhledáno 28. 2. 2022.

27 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv. Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník, čj. 475/66, 4. únor 1966, s. 3–4, 7–9.

28 Srov. ibidem.

29 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv. Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník, čj. 1436/66, 23. 4. 1966, s. 1–2.

30 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, oběžník č. 1, Apoštolská administratura v Praze, 12. ledna 1967, s. 2–3.

31 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv. Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník, čj. 1436/66, 23. 4. 1966, s. 1–2.

32 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, A3 Reg. P2, šanon 44. Ve formuláři plán oprav, finance na rok 1966 není výslovně uvedena památková ochrana jako položka.

33 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, F.3, č. 54.

34 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník č. I/1970, 19. ledna 1970, s. 12–13. – Připomínky byly i stran bezpečnosti práce – nářážka na svépomocné opravy kostelů.

Obr. 4. Brigádníci při opravě kostela v Chlebovicích. Foto: autor neznámý, 1974. Zdroj: Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, dep. A1, E5, kart. 86, poř. č. 2, opravy kostelů.

velké. „Jde o významné kulturní památky, které máme zachovat budoucím generacím, a proto metropolitní kapitula doufá, že najde plné pochopení a podporu, kromě státní správy i u kněží a věřícího lidu naší arcidiecéze.“³⁵ Dřívější majetky, z nichž byla pravidelně hrazena obnova katedrál, byly metropolitní kapitule odejmuty, takže nemohla obnovu hradit. V tomto případě ani skutečnost, že se jednalo o významnou kulturní památku, nevedla k tomu, aby na její opravu byly dány odpovídající prostředky ze státního rozpočtu.³⁶ Při renovaci katedrál došlo také ke zpřístupnění krypty, kde byla velmi záhy instalována expozice mimo jiné historických liturgických rouch a liturgického náčiní.³⁷ V tomto kontextu ji lze považovat za jednu z mála realizovaných expozic sakrálního umění mimo muzejní instituce (a i zde to byla zpravidla pouze součást širěji koncipované výstavy). Dříve zmíněnou výzvu papeže Pia XI., aby byla zakládána diecézní muzea, nebylo po únoru 1948 možno realizovat.

Ačkoliv zdroje financí pro obnovu kostelů byly velmi omezené, dařilo se realizovat celou řadu oprav. Ke konci roku 1970 byl olomouckou kapitulní konzistoří vyžádán přehled oprav za poslední čtyři roky (1967–1970). V něm bylo konstatováno, že se opravilo mnoho kostelů, kaplí, farních budov a jiných církevních památek, vesměs velké kulturní i materiální hodnoty. „Většina renovačních prací ve farnostech se prováděla za příkladné horlivosti a oběti duchovního správce a horlivé pomoci brigádníků z farností a mnohdy i z širokého okolí.“³⁸ Děkanským úřadům měl být zaslán dotazník, jaké práce byly realizovány a zda duchovní správce považuje za vhodné, aby se zvlášť zasloužilým jednotlivcům/kolektivům poděkovalo.³⁹ Jednalo se však o přehled vykonané práce, nikoliv o zhodnocení zachování či narušení památkové hodnoty. Později bylo na základě dodaných dotazníků vydáno přehledné zhodnocení (množství brigádnických hodin apod.), v němž byla vyzdvížena velká ochota a obětavost brigádníků a věřících. Celkově bylo opraveno 516 farních kostelů, z čehož 405 bylo opraveno jen brigádnicky pod odborným vedením a pouze ve 111 případech (zvláště u památek I. kategorie) byla prováděna práce firmami se zkušenými odborníky a umělci.⁴⁰ Odborné vedení mělo zajistit, že při obnově nedojde k poškození památky.

Plánování oprav bylo nutné nejen z finančního ohledu, ale také v souvislosti s možností jejich

4

realizace v rámci plánovaného hospodářství. Např. v roce 1972 měly farní úřady nahlásit plány na uměleckořemeslné restaurátorské práce v letech 1973–1975, aby mohlo Ústředí uměleckých řemesel v Praze tyto práce zajistit.⁴¹ Samotné plánování oprav tak bylo nutné řešit jak s konzistoří (konzervátory apod.) a církevním tajemníkem, tak také s orgány státní památkové péče, na což konzistoř, ale i církevní tajemníci obvykle upozorňovali. Podíváme-li se na výkazy oprav a jejich finanční náročnost, v naprosté většině byly financovány z církevních (svěpomocných) zdrojů a jen památky vyšší kategorie dosáhly na určité státní dotace.⁴² Je patrné, že pro duchovní správce představovala obnova sakrálních staveb značné zatížení. Nejprve museli najít finanční prostředky, obhájit si postup před církevním tajemníkem, církevními orgány a orgány státní památkové péče, a když už měli zásahy schválené, museli si najít někoho, kdo práci provede, což byli většinou brigádníci. A až by při obnově památky bylo žádoucí, aby se na ní podíleli především odborní pracovníci, ve většině případů to nebylo možné, jelikož se jednak nedostávalo potřebného finančního zabezpečení, jednak byli tito odborníci většinou povinováni prací na jiných úkolech.

Pokyny a doporučení v záležitosti obnovy církevních památkových objektů iniciovaly často státní orgány památkové péče v souvislosti s nedostatky, na které narazily. Farní úřady byly následně vyzvány, aby si vyžádaly příspěvek

od památkového úřadu, pokud plánují opravovat například památkově chráněné varhany.⁴³ Můžeme se domnívat, že v tomto případě by svépomocná brigádnická oprava nebyla vhodná, a tak i státní orgány byly ochotnější opravu varhan finančně podpořit.

Obnovení funkce diecézních konzervátorů mělo pomoci duchovním správcům. Diecézní konzervátoři měli získat přehled o stavu kostelů ve svém okrese a dohlížet na jejich důstojný

■ Poznámky

³⁵ Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, oběžník Kapitulní konzistoře v Olomouci, čj. 403/67, 14. 2. 1967, s. 1.

³⁶ Katedrální kapituly měly tradičně za úkol nejen dbát o katedrální liturgii, ale také pečovat o stav katedrál samotné. V olomoucké kapitule byla ustanovena posléze i např. funkce kanovníka kustoda, který měl každoročně referovat o stavu katedrál a případných opravách (stavby i vybavení).

³⁷ *Acta Archiepiscopalis Curiae Olomucensis*, 1972, č. 6, s. 32.

³⁸ Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník č. 9/1970, s. 4.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, Kapitulní konzistoř v Olomouci, oběžník č. 5/1971, s. 36–37.

⁴¹ *Acta Curiae Olomucensis* 1972, č. 8, s. 41.

⁴² Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, F.6, kart. 113.

⁴³ *Acta Curiae Olomucensis*, 1972, č. 6, s. 31.

stav a vzhled. Zároveň také měli předcházet škodám při neodborných opravách a pomáhat s návrhy úprav bohoslužebného prostoru pro obnovenou liturgii. Za tímto účelem byli příslušní konzervátoři svoláni a prošli „odbornou instruktáží“.⁴⁴ Určitým způsobem se tak opět navázalo na systém církevní památkové péče před rokem 1950, kdy v rámci organizační struktury diecéze fungovala komise pro památky či konzervátorské centrum, které v souladu s církevními, ale i státními předpisy dohlíželo na péči o sakrální objekty a jejich vybavení. Od 1. května 1972 byli v brněnské diecézi jmenováni referenti – konzervátoři pro církevní umění.⁴⁵

V souladu s ustanoveními konstituce Sacrosanctum Concilium byla péče o církevní památky a sakrální umění součástí studia kandidátů kněžství. V letech 1968–1974 fungovala v Olomouci pobočka Cyrilometodějské teologické fakulty v Praze se sídlem v Litoměřicích. Na olomoucké pobočce přednášel církevní dějiny Bohumil Zlámal, který zajišťoval předmět Ochrana církevních památek, pro který připravil i skripta.⁴⁶

Podobně duchovní správci dostali pokyny k provádění úprav bohoslužebného prostoru. Měli zvážit možnosti svého kostela. V kostelích, kde to nebylo možné, nemělo k úpravě dojít (pokud např. liturgická úprava nemohla být realizována, aniž by došlo k poškození původního vybavení, nebo to nedovolovalo uspořádání prostoru), pouze bohoslužba slova se měla konat čelem k lidu. Provizorní úpravy bez odborného dozoru, které nebyly schváleny, byly mnohdy označovány jako nevkusné a nevyhovující. Bylo požadováno, aby duchovní správce využil konzultací diecézního konzervátora, s jeho pomocí vytvořil návrh, který by pak byl zaslán ke schválení na příslušný ordinariát (diecézní výtvarné/umělecké radě) a „u kostelů s památkově chráněným interiérem předloží návrh ke schválení též státní památkové správě“.⁴⁷

V Olomoucké arcidiecézi toto zajišťovali členové výtvarné sekce Arcidiecézní liturgické komise. Jejich úkolem bylo pomáhat farnostem s plány oprav, které měly být postoupeny ke schválení jak církevním, tak státním orgánům. Měli vést duchovní k respektování potřebných církevních i památkových předpisů. Dochovány jsou přehledy stavu liturgické obnovy v jednotlivých kostelích.⁴⁸

Navzdory veškerým snahám kompetentních církevních autorit zůstávalo stále problémem dořešení nežádoucí provizorní či nevhodné úpravy liturgického prostoru. V souhrnu předpisů pro úpravu kostela ke slavení eucharistie bylo připomenuto, že památkově chráněný oltář musí zůstat na svém místě, je-li možno (z pro-

storových důvodů) umístit ve vhodné vzdálenosti nový oltář pro celebraci čelem k lidu. Pokud oltář nebyl památkově chráněný, měl být upraven pro celebraci čelem k lidu. K úpravě bylo nutné schválení ordináře, a to nejen po stránce finanční, ale i výtvarné a liturgické. V případě, že zvláště z památkových důvodů byl zachován bývalý hlavní oltář jako necelebrační (tj. oltář, na kterém se neslavila mše svatá), neměl být upravován jako oltář (ani látkové antependium), aby bylo jasné, že to není oltář pro celebraci. Oltáře, které nebyly umělecky cenné, měly být odstraněny. Z provizorních obětních stolů, pokud byly schváleny, se měly stát hlavní oltáře. V případě neschválení měly být nahrazeny vhodnějšími. Provizoria se v tomto dokumentu považovala za nedovolená.⁴⁹

Při snaze zabránit nevhodným úpravám liturgického prostoru byla za zásadní považována osvětová činnost. Na zasedání Arcidiecézní liturgické komise v Olomouci 6. října 1976 bylo připomenuto, že je připravována přednáška dr. Chvostka o vnitřní úpravě interiérů kostela.⁵⁰ Výtvarná sekce Arcidiecézní liturgické komise neměla na starosti jen liturgický prostor a jeho úpravu, ale také bohoslužebné vybavení (včetně liturgických oděvů, nádob i podoby zpodobnění či křesťanských roušek). Při zasedání Arcidiecézní liturgické komise v roce 1976 byl hodnocen stav realizace liturgické reformy jako uspokojivý (oltář čelem k lidu mělo tehdy 346 farností, 306 nemělo) s ohledem na to, že nebyl dostatek odborníků, kteří by se realizací mohli věnovat.⁵¹

Při zasedání bylo v souvislosti s liturgickou reformou připomenuto, že je nutné velmi dbát na „stabilis et digna locis sacri“.⁵² Nevhodné se mělo odstranit, dobré a staré zachovat a přizpůsobit. Bylo nezbytné, aby duchovní spolupracovali s diecézní liturgickou komisí, komisí pro posvátné umění a s orgány státní památkové péče. Právě oltáře čelem k lidu představovaly někdy komplikovanou záležitost, bylo proto pochopitelné, že se v jejich případě nejdříve jednalo o provizorní úpravu. Brzy však bylo jasné, že tzv. obětní stoly nebyly mnohde vkusné, a navíc nevyhovovaly předpisům, protože místo toho, aby oltářů v kostele ubýlo, jak obnovená liturgie žádala, přibývaly další, a vlastně tak byly v kostele najednou dva hlavní oltáře, totiž „starý“, předkoncilní, a nový, tzv. obětní stůl. Požadovalo se tedy, aby tato provizoria byla upravena nebo odstraněna tak, aby odpovídala liturgickým a památkovým normám a mohla být schválena.⁵³

Zatímco stará (a mnohdy historicky cenná) paramenta byla z kostelů odstraňována, uplatnila se při výrobě nových často „lidová tvořivost“. Příkladem může být kněz v biretu a ne-

promokavém pluvíálu s kapucí (obr. 5). Dlužno však připomenout, že pluvíál dostal své jméno od „pláště do deště“ a z původní kapuce mu pak zůstal zpravidla jen ozdobný štít na zadní straně.

Situace v 80. letech

V 80. letech už nebyla otázka provedení liturgické reformy tak palčivá, ve většině kostelů již byla zrealizovaná a provizoria byla po-

■ Poznámky

44 *Acta curiae episcopalis*, 1970, č. 6, s. 35. – Instruktáž měli provádět členové Diecézní liturgické komise, výtvarné sekce. Srov.: Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, sign. G4, č. 81, zpráva Diecézní liturgické komise z 3. ledna 1970.

45 *Acta curiae episcopalis*, 1972, č. 2, s. 42.

46 Bohumil Zlámal, *Ochrana církevních památek* (skriptum pro vnitřní potřebu), Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze, pobočka v Olomouci, Olomouc 1973. Autor studentům bohosloví stručně představil jak zásady památkové péče, tak i její dějiny. Musel se také vypořádat s faktem zestátnění církevních památek, což hodnotil jako příležitost ke komplexní památkové péči: „Zestátněním převzal jejich údržbu a ochranu zásadně stát, jehož investiční prostředky jsou větší než jednotlivce. Prakticky ovšem závisí rozvoj ochrany památek na tom, kolik je na vedoucích místech státních úřadů zájmu a kolik může na památky státní pokladna uvolnit. Jestliže se po r. 1948 na jedné straně opravilo více památek než dříve, na druhé straně podleho neodvratně zkáze mnoho církevních památek v pohraničí, kam po odsunu Němců nepřišlo dostatek nového obyvatelstva z vnitrozemí, a kde nebylo ani dostatek kněží, kteří by všechny farnosti obsadili a církevní stavby a památky udržovali“ (s. 11–12). Ochrana církevních památek zůstává jako předmět zaměřený na péči o sakrální památky vyučována na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého dodnes.

47 *Acta curiae episcopalis*, 1970, č. 6, s. 36.

48 Např. nedatovaný strojepis nadepsaný Charakteristiky liturgické obnovy v jednotlivých děkanstvích, v němž je hodnocena jak kvalita provedené úpravy, tak také zda a jakým způsobem je realizována obnovená liturgie. Srov. Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, sign. G4, č. 81.

49 *Acta Archiepiscopalis Curiae Olomucensis*, 1972, č. 10, s. 65.

50 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, sign. A3 Reg. P2, šanon 44, zápis 6. října 1976, Arcidiecézní liturgická komise (dále ALK), s. 1.

51 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, sign. A3 Reg. P2, šanon 44, zápis 6. října 1976 ALK, s. 2.

52 Stabilitu a důstojnost posvátných míst, tj. že nově zřizované oltáře neměly mít podobu provizoria a měly zachovávat důstojnost posvátného prostoru.

53 Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, sign. A3 Reg. P2, šanon 44, zápis 6. října 1976 ALK, s. 5.

5

Obr. 5. Kněz František Staněk v biretu a nepromokavém pluviálu s kapucí. Foto: autor neznámý, 1967. Zdroj: ZAOpO, Bohumil Zlámal, kart. 87, inv. č. 1320.

stupně odstraňována. U oprav nadále platila dříve stanovená pravidla: před opravou památkově chráněného objektu bylo nutné uvědomit arcidiecézního památkového referenta a Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, které přebíralo nad prováděnými opravami dozor z hlediska památkové péče. Plánovat se měly jen ty opravy, u nichž byl předpoklad, že budou finančně zajištěny.⁵⁴ Nedostatek finančních prostředků byl při obnově památkových objektů stále palčivým problémem.⁵⁵

V olomoucké arcidiecézi byl oficiálně hlavním konzultantem stále Leopold Chvostek, ale právě od 80. let byly některé zásahy konzultovány tajně s architektem Tomášem Černouškem (1927–2001), který, ač odborný architekt, nemohl být z důvodu nepřízně ze strany komunistického režimu oficiálním konzultantem. Vzhledem k tomu, že schválení či neschválení vydával ordinář (od roku 1973 biskup apoštolský administrátor arcidiecéze Josef Vrana), nebylo nutné, aby se tam objevilo Černouškovo jméno, ale jeho názor bylo možné anonymně uvést.

V roce 1986 vyšel *Katalog olomoucké arcidiecéze za biskupa Josefa Vransy*, v němž v kapitole Oblast památkové péče nalezneme přehled vývoje státní památkové péče a kategorizace památek po roce 1946. Ačkoli se jednalo o die-

cézní katalog, k organizaci církevní památkové péče v něm není ani zmínka.⁵⁶

Po listopadu 1989 byla v souvislosti s uvolněním dozoru státu nad církvemi také obnovena církevní organizace památkové péče. V olomoucké arcidiecézi byla zřízena (obnovena) Umělecká komise při pastorační komisi,⁵⁷ která se měla vyjadřovat k uměleckým dílům a záměrům jako poradní orgán Arcibiskupství. Farní úřady mohly využít její konzultace počínaje 16. říjnem 1990. Výslovně bylo uvedeno, že „nezastupuje ani nenahrazuje“ státní památkovou péči, i nadále tedy bylo nutné respektovat zákon o státní památkové péči.⁵⁸

Závěr

Po roce 1949 převzal stát dohled nad správou církevního majetku, včetně movitých i nemovitých památek. Nejen omezení kompetencí církve, ale zvláště finanční problémy vedly k omezení obnovy církevních památek na nezbytně nutnou míru, snad kromě těch nejvýznamnějších. Zatímco mnohé kostely byly opravovány svépomocně či brigádnicky bez příspěvku ze strany státu, stát převzal církevní majetek (fundace, nadace), který původně sloužil mimo jiné také pro provoz a údržbu církevních budov.

Při potřebné obnově církevních památek museli duchovní správcové farností dodržet zvláště státní, ale i církevní předpisy, museli nejen sehnat finanční prostředky na obnovu památky, ale také souhlas zvláště státních orgánů.

Po II. vatikánském koncilu v souvislosti s realizací liturgické obnovy docházelo k úpravě presbytářů téměř všech kostelů, některé realizace byly zdařilé, ale docházelo také k ne příliš žádoucím provizorním úpravám. Kvalita prováděných úprav vycházela zpravidla z osobního vkusu duchovního správce a jeho možnosti (a odvahy) spolupracovat s kvalitními umělci, v neposlední řadě pak také z toho, jakou finanční náročnost úpravy si farnost mohla dovolit. Ordináři opakovaně připomínali, že je nutné tyto úpravy mít schválené příslušným ordinářem, což nebylo vždy dodrženo.

V návaznosti na konstituci o posvátné liturgii byly zřízeny diecézní liturgické komise, jež se věnovaly i sakrálnímu umění, a zvláště podobě a úpravě liturgického prostoru. Zavedena (obnovena) byla důležitá funkce konzultorů, diecézních konzervátorů, kteří měli být nápomocní duchovním jak při realizaci liturgické obnovy, tak v péči o církevní památky (aby byly zachovány zásady památkové péče). V aktivnějším přístupu je limitoval nedostatek finančních prostředků a nemožnost zapojit vhodné umělce. V Olomouci byl neoficiálním a posléze

oficiálním konzultorem člen někdejší Arcidiecézní památkové rady Leopold Chvostek, který zajišťoval personální kontinuitu s dřívější olomouckou Arcidiecézní památkovou radou.

Po událostech listopadu 1989 byl ukončen dozor státu nad církvemi. Narovnání státu s církvemi v majetkové oblasti se řešilo ještě řadu dalších let, ale státní zákony již neomezovaly vnitřní organizaci církví. V katolické církvi, resp. jejích příslušných diecézích, mohly být obnoveny umělecké (památkové) církevní komise coby poradní orgán diecézního biskupa, podobně jako tomu bylo před rokem 1949, a to nejen v péči o stávající památky, ale i při vzniku nových sakrálních uměleckých děl a objektů.

Studie vznikla v rámci výzkumného projektu Historické liturgické textilie v českých zemích: metodologie, inventarizace, péče a prezentace (DG18P020VV035), financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016–2022 (NAKI II).

doc. PhDr. Jitka JONOVÁ, Th.D.
Cyrilometodějská teologická fakulta, UPOL
jitka.jonova@upol.cz

■ Poznámky

⁵⁴ *Acta Archiepiscopalis Curiae Olomucensis*, 1985, č. 6, s. 36–37.

⁵⁵ I přes finanční problémy se však v červnu 1989 podařilo zrušit plán na demolici kaple sv. Antonína na Zálesí. Srov. Arcibiskupství Olomouc, arcibiskupský archiv, sign. F. 6, kart. 114.

⁵⁶ *Katalog olomoucké arcidiecéze za biskupa Josefa Vransy*, Olomouc 1986, s. 799–802 (přehled počtu památek podle jednotlivých kategorií s. 803–806).

⁵⁷ *Acta Archiepiscopalis Curiae Olomucensis*, 1990, č. 7, s. 34. Členy byli: Ing. arch. Tomáš Černoušek, Ing. arch. Josef Indra, ak. mal. Jan Jemelka, ak. soch. Otmar Oliva, PhDr. Miloslav Pojsl, ak. mal. Miroslava Trizuljaková.

⁵⁸ *Acta Archiepiscopalis Curiae Olomucensis*, 1990, č. 9, s. 57.